Miroslaw Jaremba¹

Hodża Ahmad Jasawi – islamski mistyk z Azji Centralnej

Wstęp

Hodża Ahmed Jasawi to jedna z najważniejszych postaci Azji Centralnej. Celem artykułu będzie przede wszystkim przedstawienie życia i działalności mistyka, opisanie osiągnięć jakie stały się nieodłącznym elementem myśli sufickiej oraz tego jak jego dzieła wpłynęły na późniejszych myślicieli i polityków. Do przeprowadzenia badań wykorzystano głównie metody historyczne: genetyczną, genealogiczną oraz biograficzną.

Pojawienie się islamu w VII w. oraz jego rozprzestrzenienie za sprawą proroka Mahometa i jego następców spowodowało powstanie wielu ścieżek poznania Allaha. Jedną z nich jest sufizm. Jak podaje Fethullah Gulen, „sufizm jest ścieżką, którą podążają sufi w celu dotarcia do Prawdy: Boga”². Z kolei według *Encyklopedii PWN*: „zwolennicy poszukiwali sposobu (arabska *tarika* »droga«) do ponadzmysłowego poznania istoty Boga (czyli Prawdy) i zjednoczenia się z nim poprzez mistyczną Miłość”³. Sufizm to nic innego jak nurt mistyczny w islamie, w którym sufi poprzez ascetyzm, wprowadzanie się w trans, grupowe śpiewy i taniec starają się zbliżyć do Allaha. Początkowo mistycy indywidualnie głosili swoje *tarik*i do poznania Allaha, z czasem zaczęły tworzyć się bractwa wokół cenionych sufich. Myśl mistyczna islamu początkowo rozwijała się na terytorium dzisiejszego Iraku, np. w Basrze, Bagdadzie a z czasem również na inne terytoria świata.

¹ Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3730-6372>, e-mail: mirek.jaremba1991@gmail.com.

² M. Fethullah Gulen, *Sufizm*, Warszawa 2006, s. 1.

³ *Sufizm*, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/sufizm;3981113.html> [dostęp: 1.10.2019].

Życie i działalność Ahmada Jasawiego

Rozwój sufizmu w Azji Centralnej sprzyjał rozkwitowi liczby mistyków oraz bractw na tym obszarze. Pomimo dużej ich liczby jeden z nich wywarł największy wpływ na miejscową ludność i do dziś przyczynia się do kreowania tożsamości narodowej państw środkowoazjatyckich (w szczególności Kazachstanu) oraz budowania wiary. Tym mistykiem jest Hodża Ahmad Jasawi. Istnieje wiele teorii na temat narodzin tego mistyka. Prawdopodobnie przyszedł na świat w Ispidżabie (dzisiejszej wsi Sajram w południowym Kazachstanie, leżącej przy granicy z Uzbekistanem). Z kolei Н.Ж. Байтенова podaje, że miejscem urodzenia Hodży Ahmada była wieś Jasy (w dzisiejszym Turkiestanie). Ponadto nie zachowały się pewne informacje co do roku narodzin Jasawiego. Ponownie Байтенова podaje kilka wersji: lata 1093, 1036, 1041, ale najczęściej w jej badaniach występuje 1103 r.⁴

Według jednej z legend Ahmad Jasawi był alidem⁵, co oznacza, że miał się wywodzić z rodu córki Mahometa – Fatimy – która poślubiła czwartego kalifa, Alego ibn Abu Taliba. Przydomek hodży przypadł mu, ponieważ jego *nasab*⁶ sięga VII w. i czasów proroka Mahometa oraz panowania czterech najważniejszych kalifów⁷.

Pierwsze nauki otrzymał od swojego ojca, Ibrahima ibn Mahmuda ibn Iftihara, którego uznaje się za jednego z najwybitniejszych szejchów w Sajram. Z kolei matka Jasawiego, Aishah, była córką prominentnego działacza politycznego współpracującego z Ibrahimelem. Kiedy Jasawi miał siedem lat, został sierotą. Najpierw zmarła jego matka, a wkrótce potem jego ojciec. Po śmierci rodziców zaopiekowała się Ahmadem jego jedyna siostra – Gawhar Shahnaz. W tym samym okresie został uczniem Arystan-baby⁸.

⁴ Н.Ж. Байтенова, *Ходжа Ахмет Яссауи – основоположник тюркской ветви суфизма*, <https://articlekz.com/article/8096> [dostęp: 12.08.2018].

⁵ Alid to potomek kalifa Alego i córki Mahometa – Fatimy; zob. *Arabowie. Słownik encyklopedyczny*, red. M. Dziekan, Warszawa 2001, s. 37.

⁶ Nasab to inaczej genealogia, pochodzenie. W czasach przedmuzułmańskich nasab był wyznacznikiem wartości człowieka, w czasach islamu ważniejszą wartością stała się moralność. Zob. ibidem, s. 290.

⁷ Б.А. Байтанаев, Ю.А. Ёпгин, *Вопросы Исторической Ономастики Мавзолея Ходжа Ахмеда Ясауи*, „Известия Национальной Академии наук Республики Казахстан” 2013, nr 3, s. 241–242.

⁸ M. Idriz, *Ahmad Yasawi as a Leading Early Central Asian Sūfi: Reexamination of His Perceptions on Tariqah (Order)*, „Jurnal Akidah & Pemikiran Islam” 2008, t. 9, nr 1, s. 41–42.

Wiąże się z tym pewna legenda. Mówi ona o tym, że prorok Mahomet przed śmiercią zebrał lud i zapytał, kto zechce kontynuować jego misję krzewienia islamu (amanat). Z tłumu miał wystąpić Arystan-baba i zgłosić gotowość podjęcia się tej misji (symbolem tego miało być przekazanie pestek persymony). Około 500 lat później Arystan-bab na azjatyckich stepach spotkał 11-letniego chłopca, który zażądał od niego oddania mu amanatu, którego symbolem były pestki persymony. Tym chłopcem miał być Ahmad Jasawi⁹.

Ciekawe informacje na temat życia Ahmada Jasawiego podaje Афир Усман. Jasawi ożenił się z Ajsze, córką Musy. Szejjh Musa był jednym z kalifów ojca Ahmada, Ibrahima. Wiadomo, że miał dwójkę dzieci, syna Ahmada, który zmarł w wieku kilkunastu lat oraz córkę Gawhari Szahnoz¹⁰. Prawdopodobnie był związany z około pięcioma kobietami, które zostały jego żonami, co wówczas było częstą praktyką¹¹.

Nie ma wielu informacji co do okresu nauczania Ahmada przez Arystan-baba. Wiadomo, że po śmierci swojego nauczyciela i mistrza Ahmad Jasawi opuścił miasto Jasy i udał się do Buchary. To miasto uznawano wówczas za centrum nauki islamskiej w Mawerannahrze. Do Buchary oraz okolic zjeżdżali studenci chcący zgłębić tajniki islamu oraz sufizmu. Ahmad Jasawi zaczął pobierać nauki u Jusufa Hamadaniego (właściwie Abuali Jakub ibn Jusuf al Bazingerdi al Hamadani). Uczniowie Hamadaniego pochodzili z różnych stron Azji. Do najbardziej znanych wychowanków należał Abdul Kadir Gilani, założyciel bractwa kadirijja. Hamadani był jednym z najważniejszych uczonych tamtego okresu. Nauczał studentów persko- i turekojęzycznych. W związku z tym można powiedzieć, że był on propagatorem islamu i sufizmu wśród ludów turkijskich na obszarze Azji Centralnej. Wykształcił wielu uczonych sufickich, a przed śmiercią w 1140 r. mianował czterech szejjhów jako swoich następców. Wśród nich znaleźli się Abumohammad Buharai, Abdolhalek Girvani, Abdullah Barragi oraz Hodża Ahmad Jasawi¹².

W pracy З.Б. Малгараевей, С.А. Касабекова і Л.А. Умирзаковой można znaleźć opis przemiany duchowej Jasawiego, od dzieciństwa aż po dorosłość religijną. Każdy rok stanowił ważny epizodem w jego rozwoju duchowym. Droga Jasawiego przebiegała następująco:

⁹ *Ходжа Ахмет Ясави*, <http://old.unesco.kz/heritagenet/kz/content/history/portret/yasavi.htm> [dostęp: 15.08.2018].

¹⁰ А. Усман, *Крупнейшие суфийские братства Центральной Азии*, Самарканд 1991, s. 51.

¹¹ *Hoja Ahmed YASSAWI: Sufi Master and Poet*, <http://diwanikhikmet.com/yassawi.html> [dostęp: 18.08.2018].

¹² С. Мехти, *Путь Ясави и его роль в развитии ислама в Центральной Азии*, „Вестник Челябинского государственного университета: журнал” 2007, nr 27, s. 125–153.

- 7 lat – Jasawi rozpoczął naukę;
- 8 lat – wyrzekł się radości świata;
- 9 lat – poznał prawdziwego Boga;
- 11 lat – zaczęły nadochodzić go złe duchy;
- 12 lat – udało mu się stłumić egoizm;
- 13 lat – stłumił w sobie ziemskie uczucia;
- 14 lat – stał się prosty jak ziemia;
- 15 lat – przeszedł do transcendentalnego świata;
- 16 lat – zaczął nawiązywać kontakt z podmiotami z innego świata;
- 17 lat – wrócił do Turkiestanu, gdzie spędził resztę życia;
- 18 lat – był w ciągłym kontakcie z duchami świętymi;
- 19 lat – dzięki błogosławieństwom świętych wspiął się na szczyt idealnego świata;
- 20 lat – przeszedł wszystkie stopnie wtajemniczenia mistycznego¹³.

W pracy poświęconej Ahmadowi Jasawiemu pod redakcją N. Tosuna można znaleźć informację o tym, że Hamadani nie był ostatnim nauczycielem hodży, ale również pobierał on lekcje u Szihaba ad-Dina Umara Suhrawardiego (zm. 1234 r.) i Abu al-Nadżiba al-Suhrawardiego (zm. 1168 r.). Po zakończeniu edukacji w Bucharze wrócił do Jasy, gdzie założył pierwszą chanakę (siedzibę suficką), w której nauczał miejscową ludność i pisał wiersze w języku tureckim. Wszystkie jego dzieła zostały później zebrane w książce *Divan-ı Hikmet* (Księga mądrości). Nie można jednoznacznie stwierdzić czy sprzedawał swoje dzieła i z tego się utrzymywał, choć prawdopodobnie jego rodzina była dość majątna.

Co istotne, był on potępiany za odprawianie modlitw w chanace oraz za krytykowanie w swoich wierszach innych sufich oraz uczonych. Najczęściej pisał o Allahu oraz proroku Mahomecie, o moralności, samokrytycyzmie, pomocy biednym oraz o rozwoju duchowym¹⁴.

Ahmad Jasawi po powrocie do Jasy skupił się na kształceniu swoich zwolenników i wysyłaniu ich na odleglejsze terytoria, aby mogli rozpowszechniać jego nauki. Po powrocie założył bractwo jasawijja. Pierwszym uczniem został syn Arystan-baba – Mansur. Za rozpowszechnianie jasawijji w Iranie odpowiadał Hadżdżi Bektasz¹⁵. Najzdolniejsi uczniowie zostali wysłani na misje. Syn

¹³ З.Б. Малгараева, С.А. Касабеков, Л.А. Умирзакова, *Философия Суфизма Ходжи Ахмеда Ясави Как Основа Исламского Мировоззрения Тюрков*, „Вестник КазНУ. Серия философия. Серия культурология. Серия политология” 2015, nr 4/53, s. 68.

¹⁴ *Ahmed Jasevi*, red. N. Tosun, Ankara 2015, s. 77.

¹⁵ С.А. Кошимбетова, Р.А. Жумагалиев, М. Шамшиева, *Ходжа Ахмет Яссауи – основоположник тюркской ветви суфизма*, [w:] *Культура, просвещение, литература. Материалы научно-практической конференции „Проблемы образования и науки в современном мире” (20 февраля 2017 г.)*, red. Н.Н. Тимохин, Виннипег 2017, s. 17.

jego córki – Ahmed Sufi – trafił do miasta Kajalyk, uczeń Hakim Ata Sulaiman Bakyrğani został wysłany do miasta Urgencz, a dwoje towarzyszy – Hakim Ata i Sayed Ata – mieli za zadanie rozpowszechnianie nauk Jasawiego nad Wołgą, Syr-darią oraz w Chorezmie i Turkiestanie. Wraz z rozpowszechnianiem nauk Jasawiego następowała islamizacja ludów Azji Centralnej. Hodża Ahmad odniósł wielki sukces, ponieważ już za jego życia liczba uczniów jego tariki wynosiła ponad 12 tys., a blisko 100 tys. zwykłych ludzi było zwolennikami jego filozofii religijnej. Prowadził również czterdzieści specjalnych chanak, w których uczniowie z całego świata mogli przybyć do Jasy oraz odbyć 40-dniowy kurs. Dzięki temu ludzie z całego świata tureckiego przybywali do Jasy na nauki, a po powrocie do domów dalej przekazywali nauki Ahmada Jasawiego¹⁶.

Śmierć i miejsce pochówku

Niezwykle interesująca wydaje się kwestia śmierci Ahmada Jasawiego. Prawdopodobnie nastąpiła ona między 1166 a 1167 r. W wieku 63 lat Jasawi postanowił usunąć się z aktywnego życia. Przeniósł się do lochu czy też piwnicy znajdującej się pod meczetem i tam spędził resztę życia. Argumentował ten fakt tym, że prorok Mahomet miał 63 lata, kiedy zmarł, i Jasawi nie jest go-dzien żyć dłużej niż on. Tak naprawdę nie wiadomo jak długo żył Ahmad. Różni badacze i różne źródła podają inne dane. Według przekazów Ahmad miał umrzeć w wieku 73 lub 85 lat. Turecki badacz F. Koprulu twierdzi, że Jasawi żył ponad 120 lat. Rozbieżności są spowodowane brakiem wiarygodnych danych co do narodzin Hodży Ahmada Jasawiego¹⁷.

Miejsce śmierci oraz pochówku Jasawiego stało się ważnym elementem architektury oraz miejscem kultu, do którego udają się pielgrzymi z całego świata. Pierwotne miejsce pochówku Jasawiego zostało zniszczone podczas najazdów mongolskich w XIII w. Jednak 223 lata po śmierci Hodży Ahmada, założyciel dynastii Timuridów – Tamerlan/Timur (1336–1405) – rozpoczął budowę mauzoleum na cześć mistyka. Podczas podbijania Azji Środkowej przeszedł na islam i ze względu na podejmowane działania (np. budowa świątyni) zyskał wielu zwolenników¹⁸. Budowę rozpoczęto w 1389 r. Na początku prac budowlanych wystąpiły pewne problemy. Legenda mówi, że przy wznoszeniu pierwszej ściany mauzoleum rozpętała się burza i spłoszone bawoły zburzyły

¹⁶ Б.Г. Нугман, *Ходжа Ахмед Яссауи – великий среднеазиатский поэт-суфий и религиозный проповедник*, [w:] *ВЕЛИКИЕ ЛИЧНОСТИ В ИСТОРИИ КАЗАХСТАНА. В помощь кураторам студенческих групп*, red. А.М. Газалиева, Караганда 2011, s. 25–26.

¹⁷ С.А. Кошимбетова, Р.А. Жумагалиев, М. Шамшиева, *Ходжа Ахмет Яссауи...*, op.cit., s. 17.

¹⁸ N.C. Brockman, *Encyclopedia of Sacred Places* – Vol. 1, Santa Barbara 2011, s. 8–9.

budowlę. Przy ponownej próbie postawienia ściany ponownie została zniszczona przez bawoły. Ta sytuacja wyraźnie zaniepokoiła Timura. We śnie dostał wskazówki, aby najpierw wznieść *mazar*¹⁹ nad grobem nauczyciela Jasawiego – Arystan-baba. Po wybudowaniu mauzoleum Arystan-baba dalsza budowa mazaru Jasawiego przebiegała pomyślnie²⁰.

W pracy pt. *Одиннадцать имен святого Яссави* można znaleźć inne koncepcje na temat stworzenia mauzoleum Jasawiego. Jedna z legend mówi o tym, że Timur po zwycięstwach nad chanami Złotej Ordy chciał podporządkować sobie nowe ziemie i postanowił poślubić księżniczkę Tukul Hanim, która była córką Hazyr Hodża-chana. Kiedy już wszystko było gotowe do ceremonii ślubnej, Timur wyruszył w podróż do swojej wybranki. Po drodze zatrzymał się w miejscowości Jasy, gdzie był świadkiem ceremonii modlitewnej nad grobem Ahmada Jasawiego. Zachwycony tym wydarzeniem postanowił zbudować mauzoleum nad jego grobem. Po modlitwach rozpoczęła się budowa mauzoleum. Jednak na drugi dzień kamienie, które już położono pod budowę, zniknęły. Po kolejnych modlitwach następnego dnia znowu napotkano pusty plac budowy. Mułlowie i mędracy zastanawiali się nad tym jak rozwiązać problem i jeden z nich stwierdził, że należy najpierw uczcić nauczyciela Ahmada Jasawiego, a dopiero potem skupić się na budowie mauzoleum. Budowniczowie udali się zatem do miejscowości Shaulder w pobliżu dzisiejszego Szymkent u i zbudowali tam mauzoleum ku czci Arystan-baba. Od tego momentu budowa mauzoleum Ahmada Jasawiego przebiegała pomyślnie.

Według innej wersji Timur przed walką z Mongołami udał się do grobu Jasawiego, aby ten przepowiedział jaki będzie wynik starć. Jasnowidz pomógł mu skontaktować się z duchem Jasawiego, a ten powiedział Timurowi, że w razie niebezpieczeństwa ma przeczytać magiczny wiersz, który sprawi, że walki zakończą się sukcesem. W dowód wdzięczności Timur zbudował grobowiec w miejscu pochówku Jasawiego²¹.

Prace nad mauzoleum przerwano w 1405 r. po śmierci Tamerlana. Budowla zajmuje 0,55 ha, a jej konstrukcja rozpościera się na planie prostokąta o wymiarach 45 m × 62 m. Natomiast wysokość budowli sięga prawie 39 m, przez co uznaje się ją za jedną z największych powstałych w czasach Timurydów. Obiekt wzniesiono z wypalanej cegły oraz alabastrowo-błękitnych płytek.

¹⁹ Mazar to typ grobowca, mauzoleum wznoszonego najczęściej na cześć wybitnej postaci w islamie, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/mazar;3938903.html> [dostęp: 19.08.2018].

²⁰ *Ходжа Ахмет Ясави*, <http://old.unesco.kz/heritagenet/kz/content/history/portret/yasavi.htm> [dostęp: 19.08.2018].

²¹ *Одиннадцать имен святого Яссави*, ред. В.В. Арсентьева, Е.А. Козырина, Е.Н. Кошкина, А.Ю. Сидельников, Екатеринбург 2006, s. 12–14.

W środku znajduje się 35 pomieszczeń, w tym meczet oraz biblioteka. Ściany obłożono różnokolorowymi płytkami, które zostały ułożone w wersety Koranu napisane pismem kufickim języka arabskiego. Najwyższy punkt budowli stanowi kopuła o wysokości 28 m i ponad 18 m średnicy. Budynek został wzniesiony na cytadeli, dawnej starówce mającej ogromne walory archeologiczne²². Cały kompleks regularnie jest konserwowany od 1930 r. Był zamknięty w czasach Związku Radzieckiego, chociaż pielgrzymi przybywali potajemnie w nocy. Pielgrzymi ponownie mogli bez obaw odwiedzać świątynię od 1991 r. Kazachowie utrzymują, że trzy pielgrzymki do Turkiestanu są równoznaczne z odbyciem hadżdżu do Mekki. Mauzoleum ma religijne znaczenie jako miejsce pielgrzymek, a także uznaje się je za wyraz narodowej dumy i pomnik tożsamości Kazachstanu. W 2003 r. Mauzoleum zostało wpisane na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO²³. W budowlu zachowano pierwotne struktury sklepień i dużą część zewnętrznych dekoracji. Oryginalne pozostałości malowideł ściennych są widoczne we wnętrzu. Prawdopodobnie pod bielonymi powierzchniami zostanie odkrytych więcej fresków, gdy zostaną podjęte dalsze prace renowacyjne²⁴.

Postać Arystan-baba jest niezwykle ważna w Azji Środkowej, w szczególności w kontekście Ahmada Jasawiego. Po śmierci Arystan-baba w XII w. postawiono ku jego czci mauzoleum na południe od Turkiestanu, niedaleko Ot-rartobe i 5 km od wsi Kogam²⁵. Pierwotny budynek wzniesiono w XIV–XV w. Do dziś zostały z niego tylko rzeźbione, drewniane filary. W XVIII wieku na miejscu starożytnego grobowca, który został zniszczony przez trzęsienie ziemi, zbudowano dwie kopuły budynku. W tym samym wieku budowla została zniszczona i ponownie odbudowana w 1909 r. W 1971 r., ze względu na wysoki poziom wód gruntowych, który negatywnie wpłynął na konstrukcję budynku, meczet został zburzony, a następnie odbudowany i zabezpieczony²⁶. Współcześnie budowla składa się z dwóch części: dwukomorowego grobowca oraz meczetu, pomiędzy którymi znajduje się korytarz. Grobowiec zwieńczony jest dwoma kulistymi kopułami. W pierwszej komorze znajduje się grób Arystan-baba, w drugiej zaś – groby jego uczniów. Budynek ma 12 m wysokości i 35 m szerokości i zbudowany jest z wypalanej cegły. Fasada główna otoczo-

²² *Mausoleum of Khoja Ahmed Yasawi*, <http://whc.unesco.org/en/list/1103/> [dostęp: 29.09.2018].

²³ N.C. Brockman, *Encyclopedia of Sacred Places...*, op.cit., s. 9.

²⁴ *Mausoleum of Khoja Ahmed Yasawi*, <http://whc.unesco.org/en/list/1103/> [dostęp: 29.09.2018].

²⁵ P. Brummell, *Kazakhstan*, Guilford 2009, s. 363.

²⁶ *Arystan-Bab Mausoleum*, <http://visitkazakhstan.nur.kz/en/guide/places/view/130/> [dostęp: 15.09.2018].

na jest dwoma minaretami i ozdobiona dekoracyjnym wzorem. Współcześnie pielgrzymi zmierzający do mauzoleum Jasawiego udają się najpierw do grobu Arystan-baba, aby oddać cześć nauczycielowi szanowanego mistyka²⁷.

Nauki mistyka

Współczesnym śladem po Ahmadzie Jasawim jest nie tylko mauzoleum ku jego czci, ale także dzieła, które po sobie zostawił. Był on pierwszym poetą, który pisał w języku tureckim (w dialekcie oguzo-kipczackim). Jego najpopularniejszym dziełem jest *Divan-i Hikmet* (*Księga mądrości*). Dzieło to zostało napisane w języku starotureckim i odwołuje się od dziedzictwa kulturalnego Turków. Źródła historyczne sugerują, że *Księga mądrości* była wielokrotnie uzupełniana i przepisywana, a jej manuskrypty można znaleźć w bibliotekach w Petersburgu, Stambule i Taszkencie. Oryginały napisane przez Jasawiego nie zachowały się do dziś, ale jego uczniowie, bazując najpierw na przekazie ustnym, w XVIII w. przekazali główne treści i myśli filozofii mistrza. To właśnie w Petersburgu znajduje się zbiór 23 prac *Divan-i Hikmet* z XVIII i XIX w. Największy i najbardziej kompletny zbiór dzieł Jasawiego, który zawiera 149 wierszy pochodzi z lat 1896–1905. W ostatnich dziesięcioleciach, a w szczególności po upadku ZSRR, *Księga Mądrości* była wielokrotnie przedrukowywana w Kazachstanie, jak i poza nim²⁸. Mesut Idriz w pracy *Ahmad Yasawī as A Leading Early Central Asian Sūfi: Re-Examination Of His Perceptions On Tariqah (Order)* podkreśla, że kopie *Divan-i Hikmet* różnią się pod względem treści oraz języka, co wynika z przekazywania treści przez różne osoby. Tak naprawdę nie wiadomo jak bardzo została zmieniona treść, choć wiersze utrzymane są w stylistyce Jasawiego. W powyższej pracy przytoczono również statystyki wydanych kopii *Księgi mądrości*. W latach 1991–1992 *Divan-i Hikmet* opublikowano w Uzbekistanie w liczbie ponad 500 tys. egzemplarzy, a w 1992 r. w Turkmenistanie wydano 50 tys. sztuk pod tytułem *Hikmetler*. Ponadto niektóre stare manuskrypty są dostępne w Muzeum Azjatyckim w Sankt Petersburgu pod numerami 293b, 293c, 293d i 293e²⁹.

Divan-i Hikmet to nie jedyne dzieło, które przypisuje się Ahmadowi Jasawiemu. Przypuszcza się, że jest on także autorem *Fakrname*. Księga ta została

²⁷ «ГОСУДАРСТВЕННО-КОНФЕССИОНАЛЬНЫЕ ОТНОШЕНИЯ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН» – Методическое пособие для преподавателей предмета «Основы религиоведения», ред. Г.Н. Шойкин, Астана 2014, s. 134–135.

²⁸ С.А. Кошимбетова, Р.А. Жумагалиев, М. Шамшиева, Ходжа Ахмет Яссауи..., op.cit., s. 18.

²⁹ M. Idriz, *Ahmad Yasawī As A Leading Early Central Asian Sūfi: Re-Examination Of His Perceptions On Tariqah (Order)*, „AFKAR: Jurnal Akidah & Pemikiran Islam” 2008, nr 9, s. 43–44.

napisana w języku czagatajskim i pojawiła się tylko w kilku publikacjach *Divan-i Hikmet*. *Fakrname* nie jest niezależnym dziełem, ale prozatorską częścią *Księgi mądrości*. Inną pracą jest *Risale der Adab-i Tarikat*, która w całości została napisana w języku perskim. Odwołuje się ona głównie do relacji pomiędzy nauczycielem (*murszid*) a uczniem (*murid*) oraz o drogach do poznania Boga. W 2012 r. w Ałmacie S. Mollakanagatuli wydał oraz przetłumaczył na język kazachski *Risale der Adab-i Tarikat*. Kolejną pracą Jasawiego napisaną w języku perskim jest *Risala der Makamat-i Arba'in*. Można znaleźć w niej informacje dotyczące szariatu i tarikatu oraz makamów (zasad), którymi musi kierować się mużulmanin, aby dostąpić chwały Boga. Oryginalny rękopis znajduje się w bibliotece w zachodniej Turcji³⁰.

Hikmety, jak potocznie nazywa się poszczególne wiersze z *Księgi mądrości*, powstały w momencie odsunięcia się mistyka ze świata i schronienia się w podziemnej pieczarze. Wersety mówią przede wszystkim o zasadach i dogmatach islamu. Uwaga skupiona pozostaje na dążeniu człowieka do zjednoczenia z Bogiem, co według Jasawiego stanowi najważniejszy i ostateczny cel każdego mużulmanina. Jednym z etapów jest wykształcenie w sobie moralnych i etycznych cech. Należą do nich w szczególności: dobroć, mądrość, sprawiedliwość i uprzejmość. Za ważną cechę drogi do poznania Boga uważał ascezę, wierząc, że wyrzeczenie się pokus świata doczesnego ułatwi mu drogę do zbawienia oraz tronu Allaha. Jasawi zachęca do bycia życzliwym, wyrzekania się chciwości oraz bogactwa. Krytykuje bogactwo uczonych mużulmańskich, którzy zamiast skupiać się na głoszeniu słów Boga, dbają tylko o korzyści materialne. Ponadto mistik w wierszach oraz traktatach podkreślał ogromną wagę bycia tolerancyjnym wobec ludzi innej narodowości oraz wiary³¹.

Do osiągnięcia celu, jakim jest stanie się człowiekiem-Bogiem, należy stosować kilka zasad. W *Divan-i Hikmet* Jasawi skupia się na czterech aspektach, takich jak: szariat, tarikat, hakikat, marifat. Szariat oznacza życie w zgodzie z zasadami islamu, tarikat – mistyczną drogę mającą ułatwić połączenie się z Bogiem, hakikat – bezustanną komunikacją z Bogiem oraz marifat – mistyczną wiedzę oraz osiągnięcie ekstazy. Według Jasawiego nie ma możliwości zjednoczenia z Bogiem bez tych elementów. Każdy z tych czterech filarów ma dziesięć elementów – *makamów*, które należy spełnić, aby stać się derwiszem³². Nie są to jedyne wymagania do przejścia, aby zbliżyć się do Boga. Jasa-

³⁰ Ahmed Jasevi, op.cit., s. 79.

³¹ Одиннадцать имен..., op.cit., s. 15–17.

³² Więcej w: Ж. Байтенова, Ходжа Ахмет Яссауи – основоположник тюркской ветви суфизма, <https://articlekz.com/article/8096>.

wi podaje również 7-stopniową ścieżkę doskonalenia. Pierwszym etapem jest *ammar*, w którym dusza jest pełna złych cech, w tym zawiści oraz chętności. Podczas drugiego kroku (*lawamma*) dusza ludzka jest świadoma swoich niedoskonałości i próbuje pozbyć się niektórych wad. W trzecim stopniu (*mulham-la*) stan duszy poprawia się i pojawiają się dobre cechy, takie jak satysfakcja czy przebaczenie. Podczas czwartego etapu (*mutma-inna*) ludzka dusza wchodzi w stan spokoju. W fazie piątej zwanej *razine* dusza jest usatysfakcjonowana, ponieważ słucha dobra, a zło nie ma już takiego wpływu jak we wcześniejszych etapach. Na szóstym szczeblu wtajemniczenia (*radhina*) dusza staje się niemal idealna i nabiera najlepszych cech ludzkich. Podczas ostatniego – siódmego etapu (*kamil*) – dusza staje się doskonała i nabiera cech przypisanym tylko świętym³³.

Osiągnięcie doskonałości nie jest łatwą czynnością i wymaga wielu lat prób i wyrzeczeń. Pomocna w tym jest praktyka zikru. *Zikr* z języka arabskiego oznacza wspomnianie. Ta praktyka duchowa polega na powtarzaniu modlitw zawierających imię Allaha. *Zikr* opiera się nie tylko na modlitwie, ale również na rytmicznym ruchu, tańcu oraz kontrolowaniu oddechu. Rozróżnia się dwa rodzaje zikru – głośny (*zikr-e-jahri*) i cichy (*zikr-e-hafi*). Jak same nazwy wskazują *zikr* cichy polega na milczącym kontemplowaniu modlitw ku czci Allaha, w przeciwieństwie do zikru głośnego składającego się z ekspresyjnego wspomniania imion Boga. Praktykować *zikr* można w samotności oraz grupowo. Oba sposoby mają swoich zwolenników. *Zikr* samotny jest niczym prywatna rozmowa z Bogiem, a sami mistycy uważali się za wybranych. Z kolei zwolennicy zikru kolektywnego uważają, że *zikr* samotny może być niebezpieczny (z powodu braku kontroli przez inne osoby) i radzą, aby wspominać Boga zarówno w dużych zgromadzeniach, jak i małych grupach. Zasady zbiorowego zikru w niektórych wspólnotach określają postawy, praktyki i kontrolę oddechu³⁴.

W bractwie *jasawijja* *zikr* wykonuje się zbiorowo, a modlitwę wypowiada się na głos. Praktykę tę nazwano *zikr-i-erre*, co z języka perskiego oznacza „*zikr* piły”. Nazwa wywodzi się od formy i sposobu artykulacji modlitw przez wyznawców. Słowa są wypowiadane bardzo cicho w taki sposób, że słyszalne są jedynie gardłowe dźwięki przypominające odgłosy piły. W pracy *Ris-ale-i Zikr-i Hazret-i Sultân al-arifin* anonimowego czagatajskiego autora wymieniono sześć rodzajach zikru *Jasawiego*:

1. *Dhikr Ism-i Dhat* – polega na wypowiadaniu słowa *Allah* lub zwrotu „*Allah Hu, Allah Hu, Ya Hu, Allah Hu*”;

³³ С.А. Кошимбетова, Р.А. Жумагалиев, М. Шамшиева, *op.cit.*, s. 17–20.

³⁴ Б.Г. Нугман, *op.cit.*, s. 28–29.

2. Dhikr-ism-i Sifat – powtarzanie „Hay ah, hay ah” podczas modlitwy popołudniowej;
3. Dhikr-i Dusere – formuła brzmi: „Hay, ah, Allah, Hay, Hu”, „Hay, Hayyan, Hu Allah; Hay, Hayyan, Hu Allah”;
4. Dhikr-i Hu – powtarzane są sformułowania: „Hu, Hu, Hu Allah; Hu, Hu, Hu Allah”;
5. Dhikr-i Chayqun – zikr, w którym korzysta się z dzwonka przy każdym wypowiedzeniu frazy „hu”;
6. Chahar darb – skupia się na rytmicznym wypowiadaniu formułki: „Hay, ah, Hay, Hu; Hay, ah, ah, Hay, Hu”³⁵.

Ahmad Jasawi był prekursorem głośnego zikru, który to rodzaj mistycznej praktyki rozprzestrzenił się w Azji Środkowej i Kazachstanie w formie pisanej i muzyce oraz przejął elementy kultury tureckiej. Jasawi wierzył, że obowiązkiem każdego sufiego jest wspomnianie imion Boga. Taka koncepcja została zawarta w *Hikmetach*. Jasawi po raz pierwszy zaczął praktykować zikr w wieku pięciu lat z polecenia proroka Mahometa, głosząc go „dnem i nocą”. Ahmad rozróżnia również zikr prawdziwy od fałszywego. Zgodnie z jednym z *Hikmetów* fałszywa miłość suficka pojawia się wtedy, kiedy wyznawca intonuje imię Boga oraz jego piękno, a tak naprawdę nie oczyszcza swojego serca, nie pozbywa się złej natury. Człowiek powinien rozstać się z pokusami i dobrodziejstwami ziemskiego świata, uniżając dumę. W przeciwnym wypadku sufi nie porzuci tego świata, nie oczyści serca i podda się pokusom szatana³⁶.

Derwisz po przejściu wszystkich etapów wtajemniczenia oraz opanowaniu technik nakreślonych przez Jasawiego zostaje jego następcą i może nauczać i kierować ludźmi. Taki mędrzec staje się kalifem, czyli następcą. Od momentu stania się autorytetem i mistrzem może kierować innymi uczniami, aby wystrzegali się cielesnych pokus i grzechów. Sami kalifowie muszą mieć wysokie morale i nie mogą zapomnieć o naukach i modlitwach Jasawiego³⁷.

Podsumowanie

Podsumowując, Hodża Ahmad Jasawi był przyjacielem Allaha, który przez swoje wiersze, pomysły i książki wniósł wielki wkład w rozprzestrzenianie się islamu, moralności i duchowości w Azji Środkowej. Jasawiego uznaje się za

³⁵ Ahmed Jasevi, op.cit., s. 106–107.

³⁶ А. Джумаев, *Зикр в теории и практике Яссави и яссавийа*, <https://oldsufiwebzine.wordpress.com/2005/01/14/зикр-в-теории-и-практике-яссави-и-яссав/> [dostęp: 9.12.2018].

³⁷ Ahmed Jasevi, op.cit., s. 108.

najwcześniejszego znanego tureckiego poetę, który pisał w języku tureckim. Na dodatek był pionierem mistycyzmu oraz założył pierwszy tureckie bractwo sufich w Azji Środkowej, czyli jasawijję. Można powiedzieć, że zostawił po sobie spuściznę w postaci Mauzoleum Ahmada Jasawiego, dzieła *Divan-i-Hikmet*. Ponadto uniwersytet w Turkiestanie nosi jego imię dzięki dekretnowi Nursułtana Nazarbajewa z 6 czerwca 1991 r. o ustanowieniu patronem uczelni Ahmada Jasawiego³⁸.

Bibliografia

- Ahmed Jasevi, red. N. Tosun, Ankara 2015.
 Akhmet Yassawi University, <https://www.ayu.edu.tr/universitemiz>.
 Arabowie. Słownik encyklopedyczny, red. M. Dziekan, Warszawa 2001.
 Arystan-Bab Mausoleum, <http://visitkazakhstan.nur.kz/en/guide/places/view/130/>.
 «ГОСУДАРСТВЕННО-КОНФЕССИОНАЛЬНЫЕ ОТНОШЕНИЯ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН» – Методическое пособие для преподавателей предмета «Основы религиоведения», red. Г.Н. Шойкин, Астана 2014.
 Brockman N.C., *Encyclopedia of Sacred Places* – Vol. 1, Santa Barbara 2011.
 Brummell P., *Kazakhstan*, Guilford 2009.
 Fethullah Gulen M., *Sufizm*, Warszawa 2006.
 Hoja Ahmed YASSAWI: Sufi Master and Poet, <http://diwanihikmet.com/yassawi.html>.
 Idriz M., *Ahmad Yasawi as a Leading Early Central Asian Sūfī: Re-examination of His Perceptions on Tariqah (Order)*, „AFKAR: Jurnal Akidah & Pemikiran Islam” 2008, t. 9, nr 1.
 Mausoleum of Khoja Ahmed Yasawi, <http://whc.unesco.org/en/list/1103>.
 Sufizm, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/sufizm;3981113.html>.

- Байтанаев Б.А., Ёлгин Ю.А., *Вопросы Исторической Ономастики Мавзолея Ходжа Ахмеда Ясави*, „Известия Национальной Академии наук Республики Казахстан” 2013, nr 3.
 Байтенова Н.Ж., *Ходжа Ахмет Яссауи – основоположник тюркской ветви суфизма*, <https://articlekz.com/article/8096>.
 Кошимбетова С.А., Жумагалиев Р.А., Шамшиева М., *Ходжа Ахмет Яссауи – основоположник тюркской ветви суфизма*, [w:] *Культура, просвещение, литература. Материалы научно-практической конференции «Проблемы образования и науки в современном мире» (20 февраля 2017 г.)*, red. Н.Н. Тимохин, Виннипег 2017.

³⁸ Akhmet Yassawi University, <https://www.ayu.edu.tr/universitemiz> [dostęp: 12.01.2019].

- Малгараева З.Б., Касабеков С.А., Умирзакова Л.А., *Философия Суфизма Ходжи Ахмеда Ясави Как Основа Исламского Мировоззрения Тюрков*, „Вестник КазНУ. Серия философия. Серия культурология. Серия политология” 2015, nr 4/53.
- Мехти С., *Путь Ясави и его роль в развитии ислама в Центральной Азии*, „Вестник Челябинского государственного университета: журнал” 2007, nr 27.
- Нугман Б.Г., *Ходжа Ахмед Яссави – великий среднеазиатский поэт-суфий и религиозный проповедник*, [w:] *ВЕЛИКИЕ ЛИЧНОСТИ В ИСТОРИИ КАЗАХСТАНА. В помощь кураторам студенческих групп*, red. А.М. Газалиева, Караганда 2011.
- Одиннадцать имен святого Яссави*, ред. В.В. Арсентьева, Е.А. Козырина, Е.Н. Кошкина, А.Ю. Сидельников, Екатеринбург 2006.
- Усман А., *Крупнейшие суфийские братства Центральной Азии*, Самарканд 1991.
- Ходжа Ахмет Ясави*, <http://old.unesco.kz/heritagenet/kz/content/history/portret/yasavi.htm>.
- Джумаев А., *Зикр в теории и практике Яссави и яссавийа*, <https://oldsufiwebzine.wordpress.com/2005/01/14/зикр-в-теории-и-практике-яссави-и-яссав/>.

Hodja Ahmad Yasawi – a mystic from Central Asia

Abstract

The main aim of the article is to analyze the life and activity of the Islamic mystic Hodja Ahmad Yasawi and to present the legacy he left behind. Sufism or Islamic mysticism is an important element of the spiritual heritage of the countries of Central Asia. Ahmad Yasawi was one of the first persons in the region who worked for the development of Islam in Sufism. He gave a lot from himself not only during his lifetime, but also after his death. The article will present the information on the death of the Sufi and his tomb, which is currently on the UNESCO World Heritage List. An important element of the article is the reference to the teachings preached by the mystic (including the silent dhikr) and his works (e.g. his most popular work i.e. *Divan-i Hikmet*).

Keywords: Sufism, Hodja Ahmad Yasawi, Islam, dhikr, Islamic mysticism, *Divan-i Hikmet*

Ходжа Ахмад Ясави – мистик из Центральной Азии

Резюме

Главной целью статьи является анализ жизни и деятельности исламского мистика Ходжи Ахмада Ясави и того наследия, которое он оставил после себя. Суфизм, или исламский мистицизм является важным элементом духовного наследия Центральной Азии. Ахмад Ясави был одним из первых в регионе, кто работал над развитием ислама и суфизма. Он внес значительный вклад не только при жизни, но и после своей смерти. В статье излагается информация по вопросу смерти суфия и его мавзолея, который сегодня внесен в Список всемирного наследия ЮНЕСКО. Важной особенностью статьи является опора на проповедуемое мистиком учение (включая «тихий зикр»), а также его произведения (например, наиболее популярное сочинение Диван-и Хикмет).

Ключевые слова: суфизм, Ходжа Ахмад Ясави, ислам, зикр, исламский мистицизм, Диван-и Хикмет